

Ключевые слова: о. Василий Шевчук, капелланство, Украинская повстанческая армия (УПА), Закерзонье.

In this article was made attempts to generalise and view the activity of fr. Vasyl Shevchuk – “Censer” as a chaplain of the Uprising Army of the Peremyshliany region based on the analysis of sources and historiography, the main periods of fr. Shevchuk’s life, formation of his outlook, pastorage, national and cultural activities was examined. In view of the problem under consideration, the main emphasis is placed on the Spiritual Council-editor during the life of fr. Vasyl Shevchuk’s and his contribution to the national liberation struggle of Ukrainian statehood. It is concluded that conscious life choices and defending national ideas about fr. Shevchuk’s is one of the bright examples to be emulated nationally conscious youth.

Keywords: fr. Vasyl Shevchuk, chaplaincy, Ukrainian Uprising Army, Zakerksonya.

УДК 94(477.86): 355.292.5

Степан ЛЕСІВ

ЗАХОДИ МДБ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ ПІДПІЛЛЯ ОУН НА ТЕРЕНАХ КАЛУСЬКОЇ ОКРУГИ В 1951–1952 рр.

У статті узагальнено й поетапно висвітлено заходи Станіславського обласного УМДБ стосовно ліквідації цілісної структури підпілля ОУН Калуської округи та її провідної ланки зокрема. На основі неопублікованих архівних джерел проаналізовано матеріали агентурної справи “Розгром”, особливості вербування агентів із числа підпільників і створення легендарного Калуського окружного проводу ОУН.

Висвітлено діяльність легендарного Калуського окружного проводу ОУН з ліквідації теренової мережі ОУН Долинського, Жидачівського та Калуського надрайонних проводів ОУН. Ідентифіковано осіб керівної ланки підпілля ОУН Калуської округи включно до районних проводів, які були знищені або захоплені на провокативних зустрічах псевдопідпільниками (бойовиками агентурно-бойових груп) чи працівниками МДБ.

Ключові слова: Калуський окружний провід ОУН, агентурна справа “Розгром”, “Іван Гаврилович”, “Шум”, “Зелений”, Роман Стельмах.

Об’єктом дослідження нашої статті є діяльність підпілля ОУН Калуської округи та її кадровий потенціал у період активних дій Станіславського обласного управління МДБ зі знищення підпілля ОУН у 1951–1952 рр. У дослідженні подається опис найбільш удалих агентурних комбінацій із застосуванням колишніх підпільників для ліквідації цілісної структури підпілля ОУН на теренах Калушини. У хронологічному порядку поетапно висвітлені оперативні заходи працівників Станіславського обласного управління МДБ у період літа 1951 – осені 1952 р. зі знищення підпілля ОУН на Калушині.

Мета дослідження – з’ясування заходів Станіславського обласного управління МДБ із ліквідації підпільної мережі ОУН Калушини, характеристика кадрового потенціалу діючого підпілля ОУН Калуської округи в період літа 1951 – осені 1952 р., висвітлення об’єктивних обставин ліквідації підпілля Калуської округи ОУН у цілому. Комплексне дослідження цієї тематики наразі відсутнє. Частково вона висвітлена в працях сучасних істориків, зокрема Руслана Забілого¹, Василя Ільницького², Олександра Іщука, Наталії Ніколаєвої³, Ігоря Марчука⁴, краєзнавців Миколи Когута⁵, Михайла Бориса⁶.

Наше дослідження покликане з’ясувати особливості боротьби підпілля ОУН Калушини на даному етапі та об’єктивно висвітлити причини його ліквідації в цілому, спираючись на джерельну базу. З’ясування об’єктивних обставин знищення підпілля Калушини на завершальному етапі його боротьби дозволить виправдати імена підпільників, які безпідставно обвинувачені в співпраці з органами МДБ.

Усі заходи обласного та районних управлінь МДБ зі знищення підпілля ОУН як цілісної структури на Станіславщині протягом п'яти з половиною років (від літа 1944 до кінця 1950 року) бажаного результату не приносили. Незважаючи на дошкульні втрати практично в кожній ланці – від Крайового проводу ОУН до станиці – підпільна структура продовжувала діяти справно, як годинниковий механізм. Великий кадровий резерв ідейного членства дозволяв проводити швидкі заміни ліквідованих ланок, а структурна побудова підпілля вберігала від великих провалів.

Загибель Романа Шухевича-“Тура” – Провідника ОУН в Україні в березні 1950 р., ліквідація Карпатського крайового провідника ОУН Степана Слободяна-“Сфрема”, а також окружних провідників ОУН: Буковинського – Василя Савчака-“Сталя”, Коломийського – Григорія Легкого-“Бориса”, Станіславського* – Богдана Трача-“Дуная” наприкінці осені 1950 р. не принесли для МДБ такого успіху, як арешт Станіславського окружного референта пропаганди ОУН Михайла Козакевича-“Байденка”, який відбувся 10 лютого 1951 р. Про це детально описано в одному з розділів книги дослідника Д.Проданика “Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона»” на підставі матеріалів ДА СБ України⁷.

Розробляючи Станіславську округу ОУН по лініях зв'язку із сусідніми районами, здійснювалися спроби проникнення в Калуську округу ОУН через арештованого на провokatивній зустрічі провідника ОУН Перегінського району Івана Рученчина-“Шпака”, але цей успіх не закріпився через те, що на першій ж “акції” “Шпак” зі своїм охоронцем Ігорем Іванцівим-“Ігорем” утік з рук МДБ.

У цілому падіння підпільної мережі ОУН Калуської округи відбулося в кілька етапів. Розкриття умов та обставин цієї трагедії стало основною метою нашого дослідження.

Насамперед висвітливо структурну побудову підпілля ОУН Калуської округи.

На початку 1945 р. на території Станіславської області відбулася реорганізація структури ОУН, яка завершилася до кінця травня того ж року.

На базі Станіславського обласного проводу ОУН був створений Карпатський крайовий провід ОУН, дія якого розповсюдилася на Станіславську, Чернівецьку, Закарпатську й частково Дрогобицьку області⁸.

На території Станіславської області діяли Калуський, Коломийський і Станіславський окружні проводи (ОП) ОУН, що підпорядковувалися новоствореному Карпатському крайовому проводу (КП) ОУН. Окружні проводи у своєму підпорядкуванні мали надрайонні проводи (НП) ОУН, організовані на базі повітових проводів ОУН. Так, Калуський ОП ОУН мав у своєму підпорядкуванні три надрайонні проводи ОУН: Долинський, Жидачівський⁹ і Калуський.

До Долинського НП ОУН входили Болехівський, Вигодський, Долинський і Рожнітівський** районні проводи (РП) ОУН¹⁰.

До Жидачівського НП ОУН входили Жидачівський і Журавненський РП ОУН¹¹, а до Калуського НП ОУН – Войнилівський, Калуський і Перегінський РП ОУН¹².

Після змін, які відбулися 1948 року й були зумовлені станом підпілля ОУН в терені, деякі районні проводи ОУН були перепідпорядковані до інших надрайонів. Зокрема, Войнилівський РП ОУН відійшов у підпорядкування до Жидачівського НП ОУН, а Рожнітівський РП ОУН – до Калуського НП ОУН.

Районні проводи ОУН створювалися в кожному районі адміністративного поділу області з метою протиставити підпільну теренову мережу ОУН органам радянської влади¹³.

Станом на 1951 р. загальна кількість підпільників на території Калуського ОП ОУН за даними Станіславського УМДБ становила 188 осіб.

Для знищення підпілля Калуської округи ОУН розроблялись агентурні заходи, які були об'єднані в агентурну справу “Розгром”. Офіційно, за підписом майора Форманчука й погодженням із полковником А.Костенком видана постанова від 11 вересня 1951 р. про заве-

* У статті збережено географічні назви в тому вигляді, яким послуговувалися в підпіллі, зокрема Станіславська округа ОУН тощо.

** Сучасна назва смт. Рожнятів – районний центр в Івано-Франківській області.

дення агентурної справи “Розгром”, яку затвердив начальник Станіславського УМДБ полковник В.Шевченко з подальшою її реєстрацією в управлінні у відділі “А”¹⁴.

За період з липня 1951 р. до грудня 1952 р. ліквідовано 185 осіб, у т. ч. 109 – убито, 69 – захоплено живими, 7 – вийшли з повинною. З них членів крайового проводу – 3, членів окружного проводу – 3, керівників надрайонних і районних проводів – 12. Практично всі райони вказаної округи очищені від підпільної мережі ОУН, окрім Перегінського, де продовжувала діяти група в складі трьох осіб: Дмитра Мельника-“Тараса”, “Карого”, Зиновія Халусяка-“Чорноти”. Ця група підтримувала зв’язок із залишками підпілля на чолі з М.Твердохлібом-“Громом”.

З числа захоплених 14 осіб продовжували діяти як спецагенти та агенти, контролюючи зазначену територію¹⁵.

Підступне знищення підпільної мережі за посередництвом зради в Калуській окрузі ОУН проходило різними шляхами й у кілька етапів упродовж 1951–1952 рр. Хоча, беззаперечно, найбільшого й фактично основного удару по цілісній структурі підпілля завдала зрада Калуського надрайонного провідника ОУН Романа Стельмаха-“Шума”, “Зеленого”. На нашу думку, визначальним фактором, який спонукав його до зради присяги й фізичного знищення своїх недавніх побратимів по підпіллю, стала інформація про стан підпілля в Станіславській та суміжних округах. Її він отримав під час переслуховування Перегінського районного провідника ОУН Івана Рученчина-“Шпака”, який десять днів перебував у руках МДБ, але зумів утекти. Витяг із протоколу переслуховування “Шпака”, яке проводив “Шум”, містився в листі організаційного референта Карпатського КП ОУН Ярослава Косарчина-“Байрака” до провідника ОУН на західноукраїнських землях (ЗУЗ) Романа Кравчука-“Петра”. Цей лист разом з іншими документами захопили емгебисти в бункері під час ліквідації “Петра” в лісі біля с. Вишнів 21 грудня 1951 р. У ньому сказано таке: “...Большевикам вдалось розбити організацію на території Станіславської округи... З допомогою захоплених в Станіславщині большевики могли б перехопити зв’язок, крім Калущини, також в Коломийщину, в Рогатинщину і “вгору”... В Долинському районі большевики якимось чином захопили боевика (“Остапа”. – С.Л.) нр. пр-ка (надрайонного провідника “Прута” (“Черемоша”. – С.Л.). Він тепер ходить з більшовиками по селах і здає всіх людей, які чим небудь допомагали організації... Якщо рахуватися з можливістю, що большевики, з допомогою боевика захопили і нр. пр. Прута, то можна сподіватися, що він не піде на співпрацю з ворогом”¹⁶.

Беззаперечно, що остаточно прийняти рішення виконувати “юдину” роботу “Шума” підштовхнули листи з МДБ, які він отримав через агентурні можливості останніх. Інші шляхи знищення підпілля на цьому терені мали більш локальний характер і призвели до ліквідації суто окремих підпільних ланок, хоча завдали підпіллю також відчутних утрат.

Перший етап ліквідації підпільної мережі ОУН Калущини розпочався влітку 1951 р. На цьому етапі Станіславське обласне УМДБ двома шляхами спробувало проникнути до підпілля ОУН з метою ліквідації насамперед її провідної ланки. Інформацію про ці два шляхи знищення підпілля ОУН Калуської округи на цьому етапі підтверджує “Байрак” у своєму листі до “Петра”¹⁷.

Ці заходи мали певний успіх, але далеко не такий, на який розраховували емгебисти. Подамо детальніший опис подій, які відбулися на цьому етапі.

Станіславське обласне УМДБ володіло інформацією, що на території Вигодського й Перегінського районів діяла група працівника Центрального проводу (ЦП) ОУН, який утримував пункт зв’язку між Карпатським КП і ЦП ОУН, Степана Фрасуляка-“Хмеля”. Серед легальних зв’язків коменданта його охорони Івана Голембовського-“Клима” завербований агент “Дон”, лісник Правицького лісництва, який 24 червня 1951 р. повідомив емгебистів про те, що зустрічався з “Климом” і його охоронцями Іваном Дирівим-“Вуйком” та Іваном Гафінцем-“Голубом”. Агент “Дон” вивів 28 червня оперативно-чекістську групу в район, де мав призначену зустріч з бойовиками “Хмеля”. Реалізуючи дані агента, оперативно-чекістська група знищила підпільника “Вуйка”, а підпільника Федора Ковальчука-“Сороку” захопила живим. Під час допиту підпільника працівники МДБ отримали дані про місце перебування групи “Хмеля” та кур’єра Закордонних частин (ЗЧ) ОУН “Марка”.

За даними “Сороки” було проведено чекістсько-військову операцію зі знищення групи “Хмеля”. Унаслідок бою 1 липня 1951 р. загинув “Хміль”, його дружина Софія та кур’єр ЗЧ ОУН “Марко”¹⁸.

Колишнього охоронця “Хмеля” “Сороку”, який погодився на співпрацю із МДБ, було включено до складу агентурно-бойової групи (АБГ). Про його арешт підпілля ще не було відомо. Це дозволило його ефективно використати для пошуків референта СБ Калуського ОП ОУН Василя Кобилиця-“Сторожа”. Пошуки розпочалися із с. Рівня Перегінського району, де через легальних зв’язкових було викликано на зустріч охоронця “Сторожа” “Грозу”. 23 серпня 1951 р. “Грозу” на зустрічі арештовано. Через деякий час він дав згоду на співпрацю й був включений до АБГ. За його допомогою через кілька днів, 27 серпня, арештовано станичного ОУН с. Новиці Василя Мойсина-“Волиняка” та його охоронця Йосифа Гринцолина-“Ромка”. 5 вересня 1951 р. через легальних зв’язкових “Гроза” викликав на зустріч довірену особу “Сторожа” кушового провідника ОУН у Перегінському районі Федора Маруняка-“Комара”. Останній з підозрою поставився до псевдопідпільників і через неможливість захопити його живим був знищений на пункті зустрічі між сс. Топільське й Рівня. Наступними жертвами зради “Грози” стали охоронець “Сторожа” Леон Маршалко-“Колос” і кур’єр ЗЧ ОУН Йосип Кіт-“Осип”, “Денис” (скинутий з літака у травні 1951 р. на Дрогобиччині. – прим. С.Л.), яких знищено на пункті зустрічі між сс. Рівня й Сваричів¹⁹.

Окремим способом знищено керівний склад Долинського НП ОУН, а також Долинського й Вигодського РП ОУН. Так, зокрема, 12 серпня 1951 р. через агента МДБ “Стельмаха”, який застосував снодійний препарат “Нептун-47”, захоплено бойовика окружного провідника ОУН Дрогобиччини “Байрака” “Василя”, а коменданта охорони Петра Федуну-“Севера” Мирона Барду-“Чорноморця” вбито. На допитах “Василь” видав бункер, у якому перебували Долинський надрайонний провідник ОУН “Черемош” і Долинський районний провідник ОУН “Ярослав”. 18 серпня 1951 р. у бункері, який знаходився в лісі між селами Якубів і Слобідка Долинська, у результаті чекістсько-військової операції знищено “Черемоша”, його охоронців “Юрка” і Йосипа Понайду-“Веселого”, машиністку “Севера” Надію Якимович-“Оксану”, а ще одного охоронця “Остапа” захоплено живим²⁰.

Іншим, хоча й досить схожим, шляхом проходила ліквідація підпілля на Вигодщині. У лісовій ділянці Буркут Вигодського району 26 вересня 1951 р. оперативно-чекістською групою за допомогою агента “Ніколаєнко”, який всипав до їжі снодійний препарат “Нептун-47”, захоплено живими колишніми охоронцями “Хмеля”, а на той час члена Вигодського РП ОУН “Клима” та його боївкарів “Голуба” й Василя Дубського.

На допитах під тортурами “Клим” почав видавати учасників підпілля. На підставі даних, отриманих від нього, була спланована чекістсько-військова операція 1 жовтня 1951 р. у лісі на горі П’янула у Вигодському районі. АБГ разом із “Климом” підступно захопила Вигодського районного провідника ОУН Степана Тишківського-“Волиняка” та його охоронця “Шугая”. На допитах у МДБ вони погодилися на співпрацю й були включені до складу АБГ. За даними “Волиняка” розроблена чекістсько-військова операція з арешту кур’єра ЗЧ ОУН Петра Стиранки-“Максима” і підпільників, які перебували з ним. Усі вищеперелічені знаходились у недобудованому бункері “Волиняка” на горі П’янка. При підході до бункера АБГ була помічена підпільниками, які в той час знаходились на поверхні й, користуючися сутінками, змогли втекти²¹.

Підсумовуючи поданий матеріал, можна стверджувати: на першому етапі ліквідації підпілля ОУН Калуської округи найбільше втрат зазнало підпілля ОУН Долинського надрайону.

Наступний етап ліквідації підпільної мережі ОУН Калущини проходив з кінця жовтня 1951 року до середини січня 1952 року. Цей етап для Станіславського обласного УМДБ був надзвичайно успішний. За цей час відбулося вербування Калуського надрайонного провідника ОУН “Шума”, при цьому не розсекретивши його перед підпіллям, і майже повністю знищено керівний склад округи, що створило передумови для остаточної ліквідації підпільної мережі ОУН на цьому терені²².

Наприкінці жовтня 1951 р. агентами МДБ був установлений зв'язок із провідником Калуського НП ОУН "Шумом", який без особистої зустрічі з оперативними працівниками погодився на співпрацю й був завербований як спецагент МДБ (агент-внутрішник) під кличкою "Іван Гаврилович" (надалі "І.Г."). Для зв'язку з ним було встановлено ряд мертвих пунктів-сховків, через які він від МДБ отримував вказівки і в листах-відповідях повідомляв про місця, де переховуються підпільники, та іншу важливу інформацію²³. За завданням МДБ "І.Г." установив, що 30 листопада 1951 р., у момент проведення чекістсько-військової операції з ліквідації підпільників референтури пропаганди Калуського ОП ОУН Богдана Боцяна-"Романа", провідників ОУН Ярослава Косарчина-"Байрака", Володимира Фрайта-"Вира" й керівника пункту лінії зв'язку ЦП ОУН, водночас господарчого референта Калуського ОП ОУН Олексія Дмитришака-"Ярослава" там не було. Вони перед цим вийшли з бункера й перебували в іншому місці²⁴.

7 грудня 1951 р. "Байрак" і "Вир", зустрівшись з "І.Г.", пішли, щоб переховуватися в його бункері в селі Сваричів Рожнятівського району, де знаходилися охоронці Калуського НП ОУН "Сокіл" і Василь Сондей-"Нестор", провідник кущового проводу ОУН Василь Гулянич-"Горбок" зі своїм охоронцем Миколою Сагайдаком-"Морозенком".

Отримавши ці дані, 13 грудня 1951 р. емдебисти провели чекістсько-військову операцію, у результаті якої в с. Сваричів у двох бункерах ліквідовані: організаційний референт Карпатського КП ОУН "Байрак", провідник Калуського ОП ОУН "Вир", провідник кущового проводу ОУН "Горбок" та перелічені раніше боївкари, усього 7 підпільників²⁵, один з яких, "Морозенко", пораним потрапив у полон. Під час цієї операції ледь не загинув спецагент "І.Г.". Урятувався тільки завдяки начальнику обласного УМДБ полковникові В.Шевченку, який особистим утручанням припинив вогонь чекістів, щоб "І.Г." зміг вискочити з бункера²⁶.

13 січня 1952 р. за даними "І.Г." була проведена чекістсько-військова операція, в результаті якої в бункері на обійсті жителя с. Новички Долинського району О.Олексина були вбиті: референт СБ Калуського ОП ОУН Василь Кобилиця-"Сторож", референт СБ Долинського НП ОУН Богдан Долішній-"Боян", охоронець "Сторожа" Іван Бунковський-"Богун", охоронець "Боян" Михайло Гошовський-"Максим"²⁷.

Окремою ланкою на даному етапі знищення провідного складу Калуської округи ОУН стала зрада колишніх кур'єрів лінії зв'язку ЦП ОУН "Кучера" й Івана Курноса-"Вітра" (на той час агенти "Гай" і "Гаврило"). За їхніми даними, було організовано чекістсько-військову операцію в Болохівському лісі 30 листопада 1951 р., під час якої викрили бункер референтури пропаганди Калуського ОП ОУН. На пропозицію здатися підпільники відповіли відмовою. Вони підпалили запаси керосину й у бункері пролунав потужний вибух, у результаті якого загинули: референт пропаганди Калуського ОП ОУН "Роман" ("Тарас", "Жук"), комендант його охорони Іван Федоришин-"Полтавець", охоронець "Михайло", машиністка "Ірка" і дружина провідника Калуського ОП ОУН "Вира" Олена Мочіус-"Зв'язкова"²⁸.

Ще одна ланка зради на цьому етапі відбулася в подібний спосіб. У листопаді 1951 р. через агента МДБ "Гайового", який застосував снодійний препарат "Нептун-47", було захоплено бойовиків референта пропаганди ЦП ОУН Петра Федуна-"Севера" "Бука" й "Остапа". На допитах у МДБ вони погодилися на співпрацю, отримавши агентурні клички "Юрко" й "Андрій", і були включені до АБГ. На основі інформації, отриманої від них, 14 листопада проведена чекістсько-військова операція в лісі біля с. Бряза (тепер с. Козаківка) Долинського району, де в бункері загинув охоронець "Севера" "Василь". За їхніми даними, а також іншої агентури, було встановлено, що кур'єр ЗЧ ОУН Петро Стиранка-"Максим" і керівник технічної ланки Калуського ОП ОУН "Величко", разом з іншими п'ятьма бойовиками, залишившись непідготовленими до зими, переховуються трьома групами в с. Кальна й Витвиця Долинського району. Агенти "Юрко" і "Андрій" спрямовані обласним УМДБ до с. Кальна, де встановили контакт з кур'єром ЗЧ ОУН "Максимом". На зустріч до агентів "Максим" прийшов з "Величком". Сприйняли їх без підозри, знаючи як боївкарів "Севера". Під приводом зустрічі з останнім "Максима" взялися супроводжувати до с. Росточки, а "Величка" відправили назад. За допомогою снодійного препарату "Нептун-47" "Максима" захопили живим.

Стосовно групи “Величка”, то, володіючи інформацією від спецагентів “Юрка” й “Андрія”, 11 січня була проведена чекістсько-військова операція в с. Кальна, в результаті якої знищено “Величка” та його групу. А саме: Параску Лугову-“Орису” – друкарку Калуського ОП ОУН, “Оксану” – машиністку Вигодського РП ОУН, кущового ОУН Петра Гладуна-“Сміхуна” й охоронців – Юрія Дяка-“Юрчика” та Лева Кравціва-“Карого”, а Матвія Дяківа-“Тараса” захоплено живим²⁹.

З ліквідацією основних керівників підпільних ланок ОУН на Калушині, склалися умови для створення легендарного Калуського ОП ОУН на чолі зі “І.Г.”. Це дозволило підпорядкувати впливу МДБ рештки оунівського підпілля, не допустити створення нових проводів у районах, очищених від підпільників, паралізувати діяльність підпілля, що залишилося, ліквідувати матеріально-технічну базу, а також виявити й перехопити канали зв’язку та ввести туди перевірену агентуру³⁰.

Із цією метою обласне УМДБ складало план спеціальних заходів, розроблений начальником обласного УМДБ полк. А.Костенком і його заступником полк. Шорубалком, погоджений заступником міністра ДБ УРСР полковником В.Шевченком і затверджений 13 березня 1952 р. міністром ДБ УРСР Ковальчуком. Цей план налічував 12 пунктів, першим з яких було власне створення Калуського ОП ОУН на чолі зі спецагентом “І.Г.”, надавши йому в ролі особистої охорони перевіреного спецагента “Отважного”, колишнього пропагандиста Яремчанщини “Явора”. Наступні пункти передбачали “активізацію роботи” псевдопідпілля ОУН Калуського надрайону, щоб аргументувати перед іншими провідниками правильність сфабрикованого в МДБ листа від знищеного “Байрака” про призначення “І.Г.” окружним провідником ОУН Калушини; спорудити бункер для постою біля с. Красне, облаштувати “мертві пункти” зв’язку в лісі біля сіл Красне, Зелений Яр і Кадобна; влаштувати агентів для зв’язку в установах (школа, магазин) с. Добровляни, Красне, Завій; якнайшвидше ліквідувати всіх авторитетних підпільників в окрузі; підготувати спеціальні підставні будинки на околиці Рожнятова, в Красному й Добровлянах, де можна буде арештовувати скерованих туди підпільників; розробити інструкцію для залишків підпілля, щоб скеровувати до спецагента “І.Г.”, як окружного провідника, всіх кур’єрів з-за кордону з метою їх арешту; створити низові ланки легендарних проводів ОУН, зокрема Калуського надрайону й району; запобігти можливості розкриття зради “Шума” під час загибелі “Байрака” шляхом виселення зі Сваричева родин, які проживали біля будинку, де був облаштований бункер, а також сфабрикувати листа з тюрми від “Морозенка”, який був захоплений пораненим під час цієї операції. Для виконання цього плану в Станіславському обласному УМДБ створили спеціальну групу, яку очолили заступник начальника обласного УМДБ полковник Нечаєв і заст. нач. відділу 2-Н УМДБ полк. Беяченко. До групи ввійшли ще три офіцери й група спецагентів із числа колишніх підпільників: “Седов”, “Роман”, “Степан”, “Яр”, “Чорний”, “Горний”.

Крім цього надано групу солдатів, ВО МДБ і 2 автомашини³¹.

Третій етап охарактеризувався створенням і діяльністю “легендованого” Калуського ОП ОУН, який у своїй, т.зв. “юдиній” роботі не був виявлений перед підпіллям і допоміг швидко й остаточно зліквідувати низові ланки підпілля включно до надрайонів. Завершаючи цей етап, восени 1952 р., встановити контакт і захопити живим кур’єра ЗЧ ОУН Василя Охримовича, якого Василь Кук призначив провідником ОУН на Карпатський і Львівський край з метою створити з уцілілих залишків підпілля ОУН дієву мережу.

Окремо від вищеперелічених заходів з ліквідації підпілля ОУН, розроблених Станіславським обласним УМДБ, 22 квітня 1952 р. військово-чекістською групою МДБ був виявлений, а наступного дня захоплений у с. Новиця, провідник Калуського РП ОУН Ілля Василів-“Гамалія”³². Під час допитів чекісти отримали підтвердження наявної в них інформації, що колишні підпільники ОУН Михайло Теличак-“Ведмідь” і Василь Пілянський-“Хрущ” відсторонені від роботи й переховуються самостійно.

У результаті проведених оперативних розшуків встановлено, що мати “Ведмеда” – Теличак Євдокія 1949 року втекла з місця спецпоселення, а мати “Хруща” – Пілянська Марія 1947 року ухилилася від виселення й обидві знаходяться на нелегальному становищі³³.

Із цією метою були проведені заходи із затримання через родичів Є.Теличак і М.Пілянської. Їм запропонували вийти з повинною, що невдовзі вони й зробили. Матері пообіцяли працівникам УМДБ перекопати своїх синів, щоб ті вийшли на зустріч із ними. 29 квітня 1952 р. під впливом родичів “Ведмідь” і “Хрущ” були виведені на таємну зустріч зі співробітниками УМДБ, де на місці завербовані як спецагенти під кличками “Северний” і “Южний” і залишені на нелегальному становищі з метою ліквідації членів Калуського РП ОУН Михайла Яціва-“Бояна” та Йосифа Косого-“Охочого”. У подальшому спецагентів приєднали до групи “І.Г.”.

11 травня 1952 р. “Северний” і “Южний” зустрілися в Кадобнянському лісі з “Бояном” та “Охочим”, де й ліквідували останніх.

Згодом, 23 травня, “Северний” і “Южний” через зв’язкову Катерину, що проживала в с. Кадобна, зв’язалися з референтом СБ Калуського НП ОУН Романом Мельником-“Аркасом” і його охоронцем Степаном Максим’яком-“Співаком”.

Оскільки “Аркас” прийняв агентів недовіливо, то вони змушені були залишитися з ним і виконувати його доручення. 10 червня, вибравши сприятливий момент, спецагенти ліквідували “Аркаса” та “Співака” в Кадобнянському лісі³⁴.

Після цього, 24 червня, був арештований референт СБ Калуського РП ОУН Микола Король-“Максим”, який ще в листопаді 1951 р. був затриманий співробітниками МДБ, але залишений на волі з метою ліквідації “Аркаса”, “Гамалії” та інших підпільників. Оскільки “Максим” не співпрацював з органами МДБ та не зробив жодної спроби видати побратимів по підпіллю, то після арешту й слідства був засуджений до смертної кари разом із “Гамалією” і розстріляний 12 грудня 1952 р. у Станіславі³⁵.

Діяльність легендарного Калуського ОП ОУН відбувалася так. Спецагенти “І.Г.” й “Отважний” захопили на провокативній квартирі в с. Цінева 12 травня 1952 р. кущового Перегінського району Ярослава Пулика-“Степового” разом з охоронцем Володимиром Мельниковичем-“Козарем”. Після відповідного опрацювання “Степовий” був завербований під кличкою “Зенко” і включений до групи “І.Г.”, а “Козара” арештували. З допомогою “Зенка” спецагенти “І.Г.” й “Отважний” 24 травня в лісі над с. Грабівка затримали охоронця, провідника Перегінського РП ОУН “Шпака” “Ігоря”, якого завербували під кличкою “Яків” і включили в групу “І.Г.”. За його даними було виявлено бункер “Шпака” (над р. Луквицею на околиці Грабівки), де його ця група знищила 27 травня 1952 р.³⁶

Протягом червня й липня група “І.Г.” створювала видимість активної роботи псевдопідпілля й проводила ліквідацію підпільників у Рожнятівському та Перегінському районах. 10 липня спецагенти “Южний”, “Северний” і “Зенко” викликали до себе на зустріч референта пропаганди Рожнятівського РП ОУН Дмитра Блекота-“Дуная” і референта СБ цього проводу Степана Гуляничя-“Стефка”, в розмові з яким, згідно з легендою МДБ, повідомили, що вони за завданням референта СБ Калуського НП ОУН “Аркаса” (на той час уже ліквідований) прибули з метою встановити організаційну лінію зв’язку підпілля ОУН у Рожнятівському й Перегінському районах³⁷.

З 14 на 15 липня цього ж року на пункті зустрічі в лісі біля с. Кадобна “І.Г.” відправив “Дуная” й “Стефка” для встановлення зв’язку з керівником Рожнятівського РП ОУН Юліаном Стурком-“Юрком”, призначивши їм зустріч 18 липня. У цей же час референта СБ Перегінського РП ОУН Василя Магала-“Спартак” та його охоронця Якова Гавриліва-“Тараса” відіслав начебто на зустріч з “Аркасом”, яких по дорозі спецагенти “Южний” і “Зенко” ліквідували.

18 липня спецагенти “І.Г.”, “Отважний”, “Зенко” і “Яків” прийшли в ліс, що біля села Цінева, де зустрілися з референтом СБ Рожнятівського РП ОУН “Стефком” і його охоронцем Дмитром Скалівським-“Явором”, з яким спецагенти “І.Г.” і “Зенко” пішли на постій провідника Рожнятівського РП ОУН “Юрка”, а спецагентів “Отважного” та “Якова” повернули назад, запропонувавши їм у ніч на 23 липня прибути знову на цей пункт зустрічі.

20 липня цього ж року спецагенти “І.Г.” і “Зенко” в супроводі підпільників “Стефка” та “Явора” прибули на постій “Юрка” в лісі поблизу с. Нижній Струтин Рожнятівського району, де з ними знаходилися підпільники “Дунай”, Степан Бойко-“Дем’ян” та Іван Кузьмин-“Відважний”.

Знаходячись на пості “Юрка” дві доби, спецагент “І.Г.” провів інструктаж підпільникам, що там знаходилися, ознайомився зі станом підпілля ОУН цього району й передав

“Юркові” записки, виготовлені в МДБ почерком “Байрака” й “Аркаса”. В одній із них “Аркас” запропонував доставити до нього “Стефка”, як запідозреного у зв’язках з органами МДБ. У розмові “Юрко” повідомив спецагента “І.Г.”, що його охоронець “Дем’ян” погано поводить себе, не виконує наказів. “Юрко” попросив “І.Г.” забрати “Дем’яна” й перевести його на іншу територію. Спецагент “І.Г.” обумовив з “Юрком” і “Дунаєм” зустріч у ніч з 26 на 27 липня цього року, а сам зі спецагентом “Зенком”, підпільниками “Стефком” і “Дем’яном” у ніч з 22 на 23 липня пішов на пункт зустрічі, де його чекали спецагенти “Отважний” і “Яків”, з допомогою яких підпільники “Стефко” і “Дем’ян” були роззброєні й захоплені живими.

26 липня цього ж року, згідно з домовленостями про зустріч з “Юрком”, спецагенти “І.Г.”, “Отважний” і “Зенко” прибули на місце зустрічі в ліс біля села Цінева, де зустріли “Юрка”, а також “Дуная”, “Явора” і “Відважного”. “І.Г.” “Юрка” та “Явора” направив зі спецагентом “Зенком” на проміжний пункт зустрічі поблизу с. Тужилів, де їх чекали спецагенти “Яків” і “Северний”.

Із цього пункту “Юрко” і “Явір” у супроводі трьох спецагентів направилися в Кадобнянський ліс на місце легендарного постюю організаційного референта Карпатського КП ОУН “Байрака”, де знаходилися ще три спецагенти “Южний”, “Олесь” і “Гай”.

Не доходячи до цього місця “Юрко”, який ішов у супроводі спецагента “Северного”, був схоплений спецагентами УМДБ, а інша група спецагентів, до якої входили “Зенко” і “Яків”, захопили “Явора”.

Наступного дня в лісі поблизу с. Цінева спецагенти “І.Г.” та “Отважний” зустріли керівника кушової ОУН Федора Лохманця-“Грома” та його охоронця Федора Піхманця-“Ігора”. Під приводом заготівлі продуктів і проведення розвідки “І.Г.” направив “Грома” й “Відважного” в село, домовившись про зустріч у 1-й годині ночі, а сам разом зі спецагентом “Отважним”, підпільниками “Дунаєм” та “Ігорем” пішов на постій у ліс поблизу с. Вербівка, де знаходилися спецагенти “Мороз” і “Богдан”. Там “Дунай” та “Ігор” були захоплені живими, а “Грім” і “Відважний” – ліквідовані 29 липня 1952 р. спецагентами “І.Г.”, “Южним”, “Северним”, “Зенком”, “Ковалем” і “Яковом” на пункті зустрічі³⁸.

Паралельно з діяльністю групи “І.Г.” зі знищення підпілля в Калуському надрайоні, обласне УМДБ розробляло заходи з ліквідації підпілля ОУН у Жидачівському (за іншими даними, у Журавненському) надрайоні. До цієї АБГ увійшли спецагенти “Гаврило” і “Гай”, які “добре” зарекомендували себе після вдалої акції зі знищення “Романа”. Події розгорталися так. Через зв’язкового Петра із с. Завадка Войнилівського району встановили зв’язок з референтом СБ Журавненського НП ОУН Омеляном Маликом-“Буревієм”, який у ніч з 5 на 6 травня погодився на зустріч в лісі біля с. Болохів Долинського району. На зустріч “Буревій” особисто не прийшов, бо пішов на зв’язок до господарчого референта Калуського ОП ОУН “Ярослава”, а прислав своїх бойовиків Івана Зубрицького-“Опришка” і Богдана Головчака-“Богдана”, яких у результаті застосування засобу “Нептун-47” захопили живими.

“Опришка” завербували як спецагента під кличкою “Михайло” і включили в групу разом із “Гаєм” та “Гаврилом”, а “Богдана” арештували.

Керівник Журавненського НП ОУН “Токар” (прим. колишній сотенний “Донський”) через зв’язкового Добровольського призначив зустріч спецагенту “Гаврилу” на 1 червня 1952 р. недалеко с. Верхня.

Спецагенти “Гаврило”, “Гай” і “Михайло” зустрілись у вказаному місці з “Токарем” та його охоронцями Володимиром Гандзюком-“Остапом” і Ільком Дудою, де захопили двох останніх живими, а “Токаря” ліквідували.

Вилучені документи свідчать, що “Токар” 1952 року щомісячно кожного 2, 14 і 28 числа в лісі на віддалі трьох кілометрів від с. Завадка зустрічався з “Ярославом”.

28 червня на зазначеному місці спецагенти “Гаврило”, “Гай” і “Михайло” зустрілися з “Ярославом” і його охоронцем Тимофієм Куциком-“Томком” і пояснили їм, що на пункт зустрічі спрямовані “Токарем”, який на зустріч до “Ярослава” прийде пізніше. Під час розмови спецагенти обеззброїли та захопили “Ярослава” й “Томка” живими³⁹.

“Гаврило”, “Гай” і “Михайло”, через легальні зв’язки “Буревія” в с. Тур’я Велика, викликали його на зустріч, на яку він прийшов разом з охоронцем Михайлом Коником-“Орлом”. За допомогою снадійного засобу “Нептун-47” підпільників захопили живими.

На допиті останні розказали, що вони в лісі на віддалі два з половиною кілометри від с. Тур’я Велика щомісяця кожного 10, 15 і 25 числа зустрічаються з референтом пропаганди Журавненського НП ОУН Михайлом Мартинцем-“Підковою” та його охоронцем Йосипом Сливчуком-“С”.

10 липня 1952 р. “Гаврило”, “Гай” і “Михайло” на даному пункті знайшли записку охоронця “Підкови” – підпільника “С” на адресу “Орла”, що уже знаходився на той час під слідством, у якій “С” просив “Орла” вийти до нього на зустріч у ніч з 15 на 16 червня 1952 року.

25 липня 1952 р. агенти “Гаврило”, “Гай” і “Михайло” прибули на пункт зв’язку, де зустріли “Підкову”, його охоронця “С” та Івана Скочинця-“Петра”. На зустрічі “Гаврило” заявив “Підкові”, що 3 серпня цього року вони повинні зустрітися з референтом СБ Журавненського НП ОУН “Буревієм”, а до цього планують залишитися на постої разом із “Підковою”.

Через відсутність у “Підкови” продуктів спецагент “Гаврило” запропонував “Підкові” сходити в село за ними. З ним пішли спецагент “Михайло” і підпільник “Петро”. Спецагент “Гай” залишився з “Підковою” й “С”.

Таким чином, “Петро” був захоплений і переданий опергрупі УМДБ. Його, після нетривалих допитів завербували й разом зі спецагентами “Гаврилом” і “Михайлом”, надавши їм продукти, направили на постій, де залишилася решта групи. Застосувавши “Нептун-47”, захопили живими “Підкову” і “С”⁴⁰.

Завершальною операцією даного етапу з ліквідації провідної ланки підпілля ОУН стало налагодження зв’язку з кур’єром ЗЧ ОУН Василем Охримовичем з метою його захоплення або ліквідації. 5 вересня 1952 р.ку на пункт зв’язку в лісі між с. Вишнів і Журавенка для зустрічі з кур’єром Охримовича Володимиром Кілярським-“Дем’яном” і передачі йому записки “І.Г.” були направлені спецагенти “Гай”, “Гаврило” й “Данило”, але “Дем’ян” на зустріч не вийшов. Під час подальшої переписки керівник кур’єрської групи Охримовича “Дем’ян” призначив зустріч групі наших спецагентів на чолі з “Гаврилом” на 27 вересня вказаного року.

Спецагенти “Гаврило”, “Гай” і “Данило” в зазначений час і на обумовленому місці зустрілися з “Дем’яном” і “Довбушем”. “Дем’ян” домовився про зустріч 6 жовтня 1952 р., на якій, можливо, буде присутній Охримович, також він передав лист Охримовича для “Шума”, у якому Охримович призначив його в. о. на місце ліквідованого керівника Калуського ОП ОУН “Вира”. “Дем’ян” попередив, щоб провідник (*прим.*, спецагент “І.Г.”) обов’язково 6 жовтня зазначеного року прибув на зустріч. Також було домовлено: якщо в цей день одна зі сторін не зможе прийти, то наступна зустріч відбудеться 10 жовтня.

Приблизно о 6-й годині ранку 6 жовтня 1952 р. на вказане місце зустрічі прибули керівник кур’єрської групи “Дем’ян” з охоронцем “Довбушем”, які поцікавилися, чи прибув на зустріч “Шум”, і люди, що прибули з-за кордону. На це спецагент “Гаврило” відповів, що “Шум” хворий, а люди з-за кордону тільки передали записку, оскільки також з невідомих причин не змогли прийти. Потім “Дем’ян” повідомив, що на світанку він разом з “Гаврилом” повинен відправитися до місцезнаходження провідника.

О 7 годині ранку “Дем’ян” і спецагент “Гаврило” пішли в напрямку с. Вишнів, де зустрілися з В.Охримовичем і його охоронцем “Петром”.

Після ознайомлення із записками від “Шума” й кур’єрів ЗЧ ОУН Охримович запропонував своєму охоронцю “Петру” йти на терени Калуського ОП ОУН, тобто до “Шума”, на базі якого переховуються кур’єри ЗЧ ОУН.

Охримович висловив жаль, що особисто не зможе піти в Калушину, бо має попередньо сплановані зустрічі: 8 жовтня із “Шуваром” із Рогатинського ОП ОУН і 12 жовтня з іншими важливими особами.

Охримович повідомив “Петра”, що через нього передасть записку “Шуму” й відразу почав її писати.

Спецагенти “Гаврило”, “Гай” і “Данило” вибрали момент, коли Охримович відправив

свого охоронця “Петра” по воду, й таким чином сили зрівнялися. Вони знищили “Дем’яна” та “Довбуша”, а спецагенти “Михайло” й “Отважний”, що прибули на допомогу, захопили Охримовича живим. “Петру” вдалося втекти, але досить швидко він був ліквідований оперативно-чекістською групою⁴¹.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що початок 1950-х років був трагічним у діяльності підпілля ОУН на теренах Станіславщини й надзвичайно успішним у роботі Станіславського обласного УМДБ. У цей час було знищено цілісну структуру підпілля ОУН у межах Станіславської області. Натомість радянським органам безпеки вдалося сформувати агентурну систему псевдопідпільних структур ОУН. Перед даними агентурними структурами керівництво МДБ ставило такі завдання: виявлення та знищення груп підпільників, які діяли на даному терені; виявлення окремих осіб і навіть цілих родин, які співчували українському визвольному руху або готові були поповнити його ряди; дискредитація роботи підпілля ОУН перед місцевим населенням; розвиток агентурної гри із закордонними українськими націоналістичними організаціями; створення умов, які б убезпечили виникнення або відновлення діяльності підпільних націоналістичних організацій у майбутньому.

1. Забілий Р. Фрасуляк Степан. Ремесло повстанця / Р. Забілий. – Львів : Сполом, 2007. – 424 с.
2. Ільницький В. Володимир Фрайт – провідник Дрогобицького окружного проводу ОУН / В. Ільницький // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки. – Острог : Нац. ун-т “Острозька академія”, 2010. – Вип. 16. – С. 178–187.
3. Іщук О. Ярослав Богдан-“Всеволод-Рамзенко” / О. Іщук, Н. Ніколаєва. Літопис УПА. Серія “Події і люди”. Кн. 14. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2001. – 128 с.
4. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954) / І. Марчук // Український націоналізм: історія та ідеї : наук. зб. Вип. 1 / [ред. Олег Баган]. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 50–60.
5. Когут М. Повстанська доля Байрака / М. Когут. – Дрогобич : Відродження, 1999. – 48 с.; Когут М. Герої не вмирають... Кн. 2. – Калуш : Арттекс, 2002. – 72 с.
6. Борис М. Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / М. Борис. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. – 700 с.
7. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-“Ворона” / Д. Проданик // Літопис УПА. Серія “Події і люди”. Кн. 15. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2001. – 128 с.
8. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372. – Т. 56, арк. 12.
9. Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН : структура і керівний склад (1945–1952 рр.). – Дрогобич, 2009, арк. 25–26.
10. Архів УСБУ в Івано-Франківській області, ф. 4, спр. 3308, арк. 13.
11. Звіти підпілля Калуської округи ОУН і її структурних підрозділів // Державний архів Служби безпеки України (ДА СБ України), ф. 13, спр. 376, т. 80, т. 81, т. 82.
12. Архів УСБУ в Івано-Франківській області, ф. 4, спр. 3375, арк. 82–83.
13. ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 56, арк. 13–14.
14. Там само, арк. 170–171.
15. Там само, арк. 162–163.
16. Там само, т. 84, арк. 62–63.
17. Там само, арк. 56–57.
18. Там само, т. 56, арк. 164–165.
19. Там само, т. 77, арк. 335–336.
20. Там само, т. 56, арк. 168.
21. Там само, арк. 165.
22. Там само, т. 77, арк. 312.
23. Там само, арк. 269–299.
24. Там само, т. 56, арк. 169.
25. Там само, арк. 170.
26. Там само, арк. 431.
27. Там само, арк. 170.
28. Там само, арк. 169 // Там само, арк. 432.
29. Там само, арк. 167–168.
30. Там само, арк. 170.

31. Там само, т. 77, арк. 312–324.
32. Архів УСБУ в Івано-Франківській області, ф. 4, спр. 9824, т., арк. 18–19.
33. ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 56, арк. 170.
34. Там само, арк. 170–171.
35. Архів УСБУ в Івано-Франківській області, ф. 4, спр. 9824, т. 2, арк. 379–382.
36. ДА СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 77, арк. 326, 342.
37. Там само, т. 56, арк. 174.
38. Там само, т. 77, арк. 348–350.
39. Там само, т. 56, арк. 172.
40. Там само, т. 77, арк. 346–347.
41. Там само, т. 56, арк. 177–180.

В статье обобщены и поэтично раскрыты мероприятия Станиславского областного УМГБ по ликвидации целостной структуры подполья ОУН Калушского округа и ее ведущего звена в частности. На основе неопубликованных архивных источников проанализированы материалы агентурной дела “Разгром”, особенности вербовки агентов из числа подпольщиков и создание легендарного Калушского окружного провода ОУН.

Раскрыта деятельность легендарного Калушского окружного провода ОУН относительно ликвидации ОУН Долынского, Жидачевского и Калушского надрайонных проводов ОУН. Идентифицированы лица руководящего состава подполья ОУН Калушской округи, включая районные проводы, которые были уничтожены или захвачены на провокационных встречах лжеподпольщиками (боевиками агентурно-боевых групп) или сотрудниками МГБ.

Ключевые слова: Калушский окружной провод ОУН, агентурное дело “Разгром”, “Иван Гаврилович”, “Шум”, “Зелёный”, Роман Стельмах.

Some actions of Stanislav region UMGB concerning the liquidation of continued structure of secret work OUN Kalush neighbourhood and its leading section specifically are generalized and poetically are headlined in the article.

On the base of unpublished archived sources the materials of secret service “Rozhrom” peculiarities of recruiting agents among the number of undergrounds and the creating of legendary Kalush district leadership OUN are analyse.

The action of legendary Kalush district leadership OUN of liquidation the net OUN of Dolyna, Zhydachiv and Kalush superdistrict leaderships OUN was headlined. Some persons of leading section underground work OUN Kalush district including to district leaderships were identified and they were destroyed or captured during provocation meetings by pseudo-underground members (by fighters of secret-fighting groups) or by workers MDB.

Keywords: Kalush district leadership OUN, secret service “Rozhrom”, “Ivan Havrylovych”, “Shum”, “Zelenyi”, Roman Stel'makh.

УДК 94(477.8) (092) “19”

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

ЖИТТЄВИЙ І БОЙОВИЙ ШЛЯХ ПЕТРА МЕЛЬНИКА – “ХМАРИ” (за матеріалами особистих зізнань та документів репресивно-каральних органів)

У статті на основі комплексу джерел досліджуються основні етапи життєвого та бойового шляху організаційного референта Станиславівського окружного проводу ОУН Петра Мельника. Окремо автор зупиняється на маловідомому аспекті – рейді Петра Мельника в Румунію. Висвітлюється також перебування “Хмари” на інших щаблях підпільної адміністрації.

Ключові слова: Петро Мельник, Станиславівська округа ОУН, Надвірнянський надрайон, УПА, підпілля, репресивно-каральні органи.